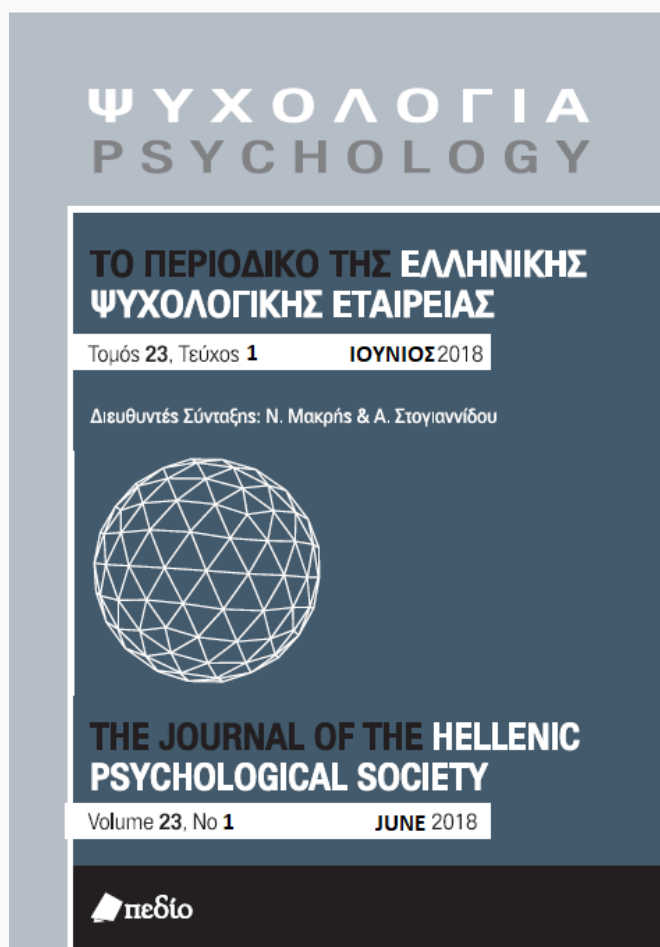

Psychology: the Journal of the Hellenic Psychological Society

Vol 23, No 1 (2018)

Special Section - Emotions: Theory, research and applications

Emotion and interpersonal relationships: A fruitful dialectic

Κωνσταντίνος Καφέτσος

doi: [10.12681/psy_hps.23018](https://doi.org/10.12681/psy_hps.23018)

Copyright © 2018, Κωνσταντίνος Καφέτσος

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/).

To cite this article:

Καφέτσος Κ. (2018). Emotion and interpersonal relationships: A fruitful dialectic. *Psychology: The Journal of the Hellenic Psychological Society*, 23(1), 54–69. https://doi.org/10.12681/psy_hps.23018

Συναίσθημα και διαπροσωπικές σχέσεις: Μια γόνιμη διαλεκτική

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΑΦΕΤΣΙΟΣ¹

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Συναίσθημα και διαπροσωπικές σχέσεις εμπλέκονται σε μια γόνιμη διαλεκτική. Διαπροσωπικά σχεσιακά πλαίσια καθορίζουν την αντίληψη, βίωση, και επικοινωνία έντονων συναισθημάτων, ενώ αντίστροφα, συναισθηματικές και θυμικές διαδικασίες στις σχέσεις μπορούν να επηρεάσουν την ικανοποίηση, την επικοινωνία, και την ποιότητα της σχέσης του ενός μέλους με το άλλο. Το παρόν άρθρο κάνει μια κριτική επισκόπηση κεντρικών προσεγγίσεων για το συναίσθημα στις διαπροσωπικές σχέσεις υπό το πρίσμα κοινωνιογνωστικών, σχεσιακών και συμπεριφορικών μοντέλων. Στη βάση αυτής της επισκόπησης και με αναφορά σε μοντέλα και πρόσφατες μελέτες για το συναίσθημα στη διαπροσωπική διάδραση υποστηρίζεται η ανάγκη για σύνθεση των ευρημάτων, και η εστίαση σε θυμικού τύπου διαδικασίες στη διαπροσωπική διάδραση (συναισθηματική μετάδοση, θυμική συρρύθμιση). Η ανάλυση του συναισθηματικών και, κυρίως, θυμικών διαδικασιών στη διαπροσωπική διάδραση μπορεί να αποτελέσει τη βάση μιας πολυεπίπεδης κατανόησης του πώς ενδοπροσωπικοί, σχεσιακοί και άλλοι παράγοντες μπορεί να επηρεάσουν το συναίσθημα ανάμεσα σε άτομα με υψηλό βαθμό αλληλεξάρτησης και αντίστροφα, πώς συναισθηματικές διαδικασίες στη διαπροσωπική διάδραση μπορεί να καθορίσουν σχεσιακά σχήματα και μοτίβα διαπροσωπικών σχέσεων.

Λέξεις κλειδιά: Συναίσθημα, θυμικό, διαπροσωπική διάδραση, διαπροσωπικές σχέσεις

Συναίσθημα και διαπροσωπικές σχέσεις εμπλέκονται σε μια στενή διαλεκτική σχέση. Το συναίσθημα (emotion)² από την φύση του έχει ένα βαθιά κοινωνικό χαρακτήρα και λειτουργία (James, 1884· Keltner & Heidt, 2001· Parkinson, Fischer, & Manstead, 2005), και οι διαπροσωπικές σχέσεις αποτελούν το κοινωνικό πλαίσιο που κατ' εξοχή αναδεικνύει τις κοινωνικές λειτουργίες του συναίσθηματος: οι διαπροσωπικές σχέσεις αποτελούν κοιτίδες πρόκλησης, βίωσης, έκφρασης, και επικοινωνίας έντονου συναίσθηματος. Παρόλα αυτά, το συναίσθημα και οι σχετικές διαδικασίες έχουν

μελετηθεί μάλλον με διαφορετικούς προσανατολισμούς στα δύο γνωστικά πεδία (π.χ., Clark, Fitness, & Brissette, 2001· Ekman & Davidson, 1994). Για πολλά χρόνια η μελέτη του συναίσθηματος και των σχετικών ψυχολογικών, κοινωνικών και κοινωνιοψυχολογικών διαδικασιών αφορούσε αποκλειστικά ενδοπροσωπικές λειτουργίες και επίπεδα ανάλυσης (π.χ., Ekman, 1992· McDougall, 1908· Scherer, 1997) ή εστίασε σε επιδράσεις του γενικότερου κοινωνικού πλαισίου στα συναίσθηματα (π.χ., Zaalberg, Manstead, & Fischer, 2004). Αντίστοιχα, η έρευνα για το συναίσθημα στις διαπρο-

1. Στοιχεία επικοινωνίας: Κωνσταντίνος Καφέτσιος, Τμήμα Ψυχολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Ρέθυμνο, GR74100. Email: k.Kafetsios@psy.soc.uoc.gr

2. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι στην ελληνική βιβλιογραφία έχει προταθεί εναλλακτική μεταφορά του όρου "emotion" ως «συγκίνηση» και του όρου "affect" ως συναίσθημα (βλ. Ντάβου, 2000, 2004, 2006).

σωπικές σχέσεις επιφύλαξε στα συναισθήματα ένα δευτερεύοντα ρόλο προσεγγίζοντάς τα ως δείκτη ή σύμπτωμα φαινομένων στο διαπροσωπικό επίπεδο ανάλυσης (Planalp, 2000).

Πρόσφατα, έχει τονιστεί η ανάγκη εστίασης στα κοινωνικά χαρακτηριστικά, τη λειτουργία (Fischer & Manstead, 2008), και τη λειτουργικότητα (van Kleef, 2009) του συναισθήματος και στόχος του παρόντος άρθρου είναι να επεκτείνει αυτή την κοινωνιοψυχολογική οπτική στην ανάλυση του συναισθήματος στις διαπροσωπικές σχέσεις. Αφού λοιπόν παρουσιαστούν και αναλυθούν κριτικά κεντρικές προσεγγίσεις για το συναίσθημα στις διαπροσωπικές σχέσεις, το άρθρο επιχειρηματολογεί για την ανάγκη εστίασης της έρευνας και της θεωρίας σε συναισθηματικές και θυμικές διαδικασίες στη διαπροσωπική διάδραση. Η μελέτη του συναισθήματος στα πλαίσια της διαπροσωπικής διάδρασης είναι περιορισμένη (Perrott & Bodenhausen, 2002· van Kleef, 2009) και η κατανόηση συναισθηματικών διαδικασιών μπορεί να προσδώσει αξιόλογα στοιχεία στα υπάρχοντα μοντέλα και μπορεί να οδηγήσει σε εμβάθυνση της κατανόησης του πώς συναισθηματικές διαδράσεις ανάμεσα σε δύο αλληλεξαρτώμενα μεταξύ τους κοινωνικά υποκείμενα μπορεί να καθορίσουν σχεσιακά μοτίβα, και αντίστροφα, πώς σχεσιακά μοτίβα μπορεί να επηρεάσουν συναισθηματικές διαδικασίες μέσω της διαπροσωπικής διάδρασης³.

Η δομή του άρθρου έχει ως εξής. Ξεκινά με τον ορισμό των δύο κεντρικών εννοιών και προχωρεί σε σύντομη παρουσίαση κεντρικών προσεγγίσεων για το συναίσθημα στις διαπροσωπικές σχέσεις: α) κοινωνιο-γνωστικών μοντέλων του συναισθήματος στις διαπροσωπικές σχέσεις (π.χ. Baldwin, 1992), β) προσεγγίσεων που θεωρούν το σχεσιακό πλαίσιο ως πρωταρχικό για την εκδήλωση, βίωση και έκφραση του συναισθήματος στις διαπροσωπικές σχέσεις (Clark, Pataki, & Carver, 1996) και γ), προσεγγίσεων που εξετάζουν τη μη λεκτική συμπεριφορά στις διαπροσωπικές σχέσεις

(Gottman & Levenson, 1986). Στη συνέχεια της κριτικής αποτίμησης αυτών των προσεγγίσεων υποστηρίζεται ότι η θεωρία και η έρευνα θα πρέπει να εστιάσει σε συναισθηματικές και θυμικές διαδικασίες στη διαπροσωπική διάδραση στις σχέσεις. Στη βάση ενός μοντέλου για το συναίσθημα στη διαπροσωπική διάδραση (Perrott & Bodenhausen, 2002) αναλύονται μελέτες που εξετάζουν συναισθηματικές και θυμικές διαδικασίες (συναισθηματική μετάδοση, θυμική συρρύθμιση κ.α.), προσεγγίσεις ενδεικτικές νέων τάσεων εξέτασης της διαλεκτικής σχέσης του συναισθήματος στις διαπροσωπικές σχέσεις.

Εννοιολογικοί προσδιορισμοί

Τι συνιστά μια «διαπροσωπική σχέση»: Αλληλεξάρτηση και διαπροσωπική διάδραση

«Τι συνιστά μια διαπροσωπική σχέση;» διερωτάται ο Hinde (1997), για να απαντήσει με μια μετα-θεωρία των διαπροσωπικών σχέσεων (Hinde, 1995). Όπως και ο Doise (1986), έτσι και ο Hinde διακρίνει με σαφήνεια τα διαφορετικά επίπεδα ανάλυσης των διαπροσωπικών σχέσεων αναλύοντας τους κανόνες που θα πρέπει να διέπουν το κάθε επίπεδο. Στον πυρήνα της θεώρησης για το τι αποτελεί μια διαπροσωπική σχέση βρίσκεται η διαπροσωπική διάδραση ανάμεσα σε υποκείμενα που έχουν ένα βαθμό αλληλεξάρτησης (interdependence) σε γνωστικό, συναισθηματικό ή/και συμπεριφορικό επίπεδο. Το μοντέλο του Hinde ακολουθεί την κεντρική θέση ότι κάθε διαπροσωπική σχέση εκτείνεται στο χρόνο και είναι αποτέλεσμα διαδράσεων μεταξύ δύο κοινωνικών υποκειμένων που έχουν κάποιο βαθμό αλληλεξάρτησης (Ainsworth, 1989· Bradbury & Fincam, 1989· Kelley, Berscheid, Christensen, Harvey, Huston, Levinger, McClintock, Peplau, & Peterson, 1983). Σύμφωνα με τους Kelley et al. (1983, σελ. 38) μια στενή/διαπροσωπική σχέση ενέχει «ισχυρή, συχνή και ποικίλη αλληλεξάρτηση που διαρκεί για μια

3. Interpersonal interaction. Για την ελληνική απόδοση χρησιμοποιείται ο όρος «διαπροσωπική διάδραση» ώστε να διακριθεί από τη στατιστική έννοια του όρου «αλληλεπίδραση», αλλά και για να τονιστούν εννοιολογικά στοιχεία (βλ. σχετικά Καφέτσιος, υπό δημοσίευση).

ικανή χρονική περίοδο». Από αυτή τη σκοπιά τα γνωστικά σχήματα, το συναίσθημα και οι συμπεριφορές στη διάδραση των μελών της σχέσης παίζουν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της αλληλεξάρτησης και εν τέλει της σχέσης ανάμεσα στα δύο (ή περισσότερα) άτομα. Γίνεται κατανοητό λοιπόν ότι σύμφωνα με κεντρικές θεωρήσεις για τις διαπροσωπικές σχέσεις η φύση της σχέσης μεταξύ δύο ατόμων αναπτύσσεται από τη συνολική ιστορία της αλληλεπίδρασης και των διαδράσεων τους καθώς η ατομική δράση μεταφέρεται στη διάδραση και αυτή με τη σειρά της διαμορφώνεται σε σχέση.

Ορισμός του συναίσθηματος

Εννοιολογικά ο όρος «συναίσθημα» αναφέρεται σε γνωσιακές και θυμικές⁴ λειτουργίες και δομές. Ο όρος «γνωσιακός» αναφέρεται σε ένα εύρος συνειδητών και υποσυνειδητών νοητικών φαινομένων όπως η αντίληψη, η μνήμη, η γλώσσα, η επίλυση προβλημάτων, οι πεποιθήσεις, οι ευρετικές διαδικασίες κλπ. (Fletcher & Fitness, 1996). Ο όρος «θυμικός» αναφέρεται σε πλευρές του συναίσθηματος που ενέχουν αισθήσεις και εμπειρία στο «πρώτο πρόσωπο» (Lambie & Marcel, 2002) ενώ ορίζεται συνήθως λειτουργικά ως μία αξιολογική διάσταση (Russell & Carroll, 1999) που είναι πιο κοντά σε τάσεις για δράση (Frijda, 1986) και σε συμπεριφορικές ή ψυχοφυσιολογικές διαδικασίες και επίπεδα διεγερσης. Ακολουθώντας την ευρέως αποδεκτή διάκριση του Bedford (1956), το συναίσθημα διαφοροποιείται από θυμικές διαδικασίες στο ότι αναφέρεται σε υποκειμενικές αντιδράσεις σε ένα εξέχον ερέθισμα, την αξιολόγηση του γεγονότος ή του ερεθίσματος και όχι το γεγονός αυτό καθαυτό. Το συναίσθημα ενέχει θυμικές αντιδράσεις και συγκεκριμένο υποκείμενο και αντικείμενο (π.χ., η Άννα φοβάται την αρκούδα), με σχετικά μικρή χρονική διάρκεια. Από την άλλη το θυμικό συνδέεται κυρίως με ψυχοφυσιολογικά επίπεδα και δείκτες, ανεξάρτητα από συγκεκριμέ-

νες υποκειμενικές συνθήκες. Η θυμική διάσταση είναι σημαντική τόσο ως προς την πρόκληση όσο και ως προς τη διατήρηση του συναίσθηματος (Zajonc, 1980). Τόσο το συναίσθημα όσο και το θυμικό επηρεάζουν σημαντικά την κοινωνική συμπεριφορά μέσα από την επεξεργασία πληροφοριών σε πρώιμα και αργότερα στάδια, τη ρύθμιση του συναίσθηματος και σχετικές κοινωνιοψυχολογικές διαδικασίες (βλ., Forgas, 2000).

Ως πρόσφατα, τα πλέον διαδεδομένα μοντέλα για το συναίσθημα στις διαπροσωπικές σχέσεις τόνισαν κυρίως γνωσιακές (από «πάνω προς τα κάτω») διαδικασίες (π.χ., Shaver, Schwartz, Kirson, & O'Connor, 1987) επικεντρώνοντας σε: α) κοινωνιογνωστικά μοντέλα – σχεσιακά σχήματα (Fehr, Baldwin, Collins, Patterson, & Benditt, 1999· Mikulincer & Shaver, 2003) και β), σχεσιακές συνισταμένες του συναίσθηματος (Berscheid & Amazarols, 2001). Οι δύο αυτές προσεγγίσεις παρουσιάζονται στη συνέχεια μαζί με ένα τρίτο πόλο σχετικών ερευνών για τη μη-λεκτική συμπεριφορά στα ζεύγη που θα συζητηθούν στη συνέχεια.

Κεντρικές προσεγγίσεις για το συναίσθημα στις διαπροσωπικές σχέσεις

Κοινωνιογνωστικά σχήματα που επηρεάζουν την αντίληψη, έκφραση και ρύθμιση του συναίσθηματος

Στο ενδοπροσωπικό επίπεδο ανάλυσης, κοινωνιογνωστικές θεωρήσεις έχουν αναγνωρίσει τη σημασία των διαπροσωπικών σχημάτων (Interpersonal schemas, Baldwin, 1992· Fehr et al., 1999) για την παραγωγή, βίωση, και έκφραση του συναίσθηματος στις διαπροσωπικές σχέσεις. Σύμφωνα με τον Baldwin (1992), τα άτομα εσωτερικεύουν προσδοκίες για διαπροσωπικά γεγονότα υπό την μορφή διαπροσωπικών σχημάτων. Τα διαπροσωπικά σχήματα αποτελούν κοινωνιογνωστικές αναπαραστάσεις (Fiske & Taylor, 1991) που καθοδηγούν την αντίληψη, την επεξεργασία και την ερμηνεία πληροφοριών διαπροσωπικού

4. Affective. Ακολουθώντας το Ευκλειδή, Κάντας, & Λεονταρή, 2002.

χαρακτήρα. Αφορούν σχήματα εαυτού (γνωσιακή αναπαράσταση του εαυτού), σχήματα του άλλου (γνωσιακή αναπαράσταση του άλλου) και διαπροσωπικά σενάρια που εμπεριέχουν πληροφορίες για το τι είδους «συμπεριφορές ακολουθούνται από τι είδους αντιδράσεις» (Baldwin, 1992, σελ. 468). Αυτές οι αναπαραστάσεις αποθηκεύονται ως συλλογισμοί «αν – τότε» (π.χ., «αν δεν πάω στην εκδήλωση που παρουσιάζει το βιβλίο του, ο σύντροφός μου θα στενοχωρηθεί»).

Εμπειρικά ευρήματα για την επίδραση σχεσιακών σχημάτων στα συναισθήματα υπάρχουν αρκετά (π.χ., Fehr & Harasymchuk, 2005· Fehr et al., 1999). Η Fehr και οι συνεργάτες της ανέλυσαν σχήματα θυμού στις ερωτικές σχέσεις. Όπως υπέθεσαν, τα διαπροσωπικά σχήματα ή σενάρια αναδύθηκαν με ένα σχεδόν αυτόματο τρόπο όταν ζητήθηκε από τους συμμετέχοντες να ανακαλέσουν ένα επεισόδιο μεγάλου θυμού στη σχέση τους. Δηλαδή, οι συμμετέχοντες είχαν προσδοκίες ότι οι σύντροφοί τους θα ανταπαντούσαν με έναν εξίσου καταστροφικό τρόπο όπως οι ίδιοι. Αυτές οι μελέτες καταδεικνύουν ότι ο «άλλος» και οι αντιδράσεις του είναι ενσωματωμένα στα διαπροσωπικά σχήματα που μελετούν η Fehr και οι συνεργάτες της.

Μια ειδική κατηγορία σχεσιακών σχημάτων είναι τα Ενεργά Μοντέλα Δεσμού⁵ (EMΔ). Τα EMΔ συμπεριλαμβάνουν γνωσιακές, συναισθηματικές και συμπεριφορικές συνιστώσες και στρατηγικές και επηρεάζουν ανάμεσα στα άλλα την επεξεργασία πληροφοριών στις σχέσεις, και επακόλουθα τη συμπεριφορά και τα συναισθήματά του ατόμου (Baldwin, 1992). Η έρευνα διακρίνει τέσσερις κεντρικούς τύπους EMΔ (Καφέτσιος, 2005). Τον ασφαλή τύπο που ενέχει γνωστικά-συναισθηματικά σχήματα θετικά για τον εαυτό και τους άλλους και μια λειτουργική ρύθμιση του συναισθήματος. Τον τύπο αποφυγής που σχετίζεται με αρνητικά μοντέλα για τον εαυτό και τους άλλους και διακρίνεται σε δύο περαιτέρω τύπους:

τον απορριπτικό (Dismissing-avoidant) και τον φοβικό (Fearful-avoidant). Ο απορριπτικός τύπος ενέχει μια αρνητική εικόνα για τους άλλους και συμπεριλαμβάνει στρατηγικές καταπίεσης των αρνητικών συναισθημάτων. Ο φοβικός τύπος δεσμού ενέχει μια αρνητική εικόνα για τον εαυτό και για τους άλλους και ακολουθεί στρατηγικές υπερ-δραστηριοποίησης των αρνητικών συναισθημάτων. Τέλος τον τύπο δεσμού άγχους-εμμονής (Anxious-preoccupied) που στο γνωσιακό επίπεδο χαρακτηρίζεται από αρνητική εικόνα για τον εαυτό και μια θετική εικόνα για τους άλλους ενώ συναισθηματικά ακολουθεί στρατηγικές υπερ-δραστηριοποίησης των αρνητικών (κυρίως) συναισθημάτων.

Ένα σώμα ερευνών στο χώρο της κοινωνικής ψυχολογίας των διαπροσωπικών σχέσεων έχει μελετήσει την κοινωνιογνωστική διάσταση των EMΔ και τα αποτελέσματά τους στις σχέσεις ενηλίκων (π.χ., Baldwin, 1992· Baldwin, Fehr, Keedian, Seidel, & Thompson, 1993· Collins & Read, 1994). Οι έρευνες αυτές εξέτασαν τις γνωστικές δομές των EMΔ χρησιμοποιώντας μεθόδους μέτρησης ταχύτητας αντίδρασης (Baldwin et al., 1993· Baldwin, Keelan, Fehr, Enns, & Koh-Rangarajoo, 1996) και ανοιχτές απαντήσεις σε υποθετικές καταστάσεις (π.χ., Collins, 1996· Rowe & Carnelley, 2003). Η Collins και οι συνεργάτες της χρησιμοποίησαν κοινωνιογνωστικές μεθόδους για να μελετήσουν πώς ο τύπος δεσμού επηρεάζει την επεξεργασία πληροφοριών σχετικών με τις διαπροσωπικές σχέσεις (Collins & Read, 1990). Αυτές οι έρευνες έδωσαν τις πρώτες αποδείξεις για το ότι τα ενεργά μοντέλα δεσμού έχουν πολλά κοινά στοιχεία με τα κοινωνιογνωστικά σχήματα.

Πιο πρόσφατα, ερευνητές και θεωρητικοί τονίζουν τα συναισθηματικά στοιχεία των EMΔ προσεγγίζοντάς τα ως μέρος ενός συστήματος ρύθμισης του συναισθήματος στα πρώιμα στάδια ανάπτυξης αλλά και στην ενήλικη ζωή (Mikulincer & Shaver, 2003). Στους ενήλικες, καταστάσεις που

5. Attachment working models. Στη μεταφορά του όρου προτιμάται να αποδοθεί το επίθετο “working” επίσης με επίθετο και όχι με ουσιαστικό «π.χ., μοντέλα εργασίας» για να προσδοθεί ο δυναμικός χαρακτήρας αυτών των σχημάτων (δηλ. το ότι ενέχουν ένα συμπεριφορικό σύστημα μαζί με γνωσιακές και συναισθηματικές δομές, βλ. Καφέτσιος, 2005).

εγείρουν αρνητικά συναισθήματα σε ατομικό ή διαπροσωπικό επίπεδο ενεργοποιούν τα ΕΜΔ και αυτό έχει συνέπειες σε γνωστικές (π.χ., Mikulincer, Birnbaum, Woddis, & Nachmias, 2000) και συναισθηματικές (Rowe & Carnelley, 2003) διαδικασίες. Έτσι, άτομα με έμμονα-αγχώδη ΕΜΔ ακολουθούν στρατηγικές «υπερ-δραστηριοποίησης» του αρνητικού συναισθήματος ως μέρος μιας προσπάθειας ρύθμισης του αρνητικού κυρίως συναισθήματος. Γνωσιακά, τα έμμονα-αγχώδη σχήματα δεσμού συνδέονται με μια «επαγρύπνηση» σχετικά με συναισθηματικά ερεθίσματα για το δεσμό (π.χ., Fraley, Niedenthal, Marks, Brumbaugh, & Vicary, 2006· Mikulincer, Gillath, & Shaver, 2002). Άτομα με ΕΜΔ αποφυγής (ιδιαίτερα απορριπτικού τύπου) υιοθετούν στρατηγικές «απενεργοποίησης» του συστήματος δεσμού (Fraley et al., 2000). Πρόσφατες μελέτες που χρησιμοποιούν κοινωνιογνωστικές τεχνικές ελέγχου της πρόσβασης σε συναισθηματικές μνήμες και σκέψεις (π.χ., με τη χρήση της δοκιμασίας συναισθηματικού Stroop ή τη μέθοδο της κουκίδας ή dot probe task), δείχνουν ότι σχήματα αποφυγής συνδέονται συστηματικά με τον περιορισμό στην πρόσληψη πληροφοριών που έχουν να κάνουν με το σύστημα δεσμού και την απειλή στις σχέσεις μέσα από την ελαχιστοποίηση της συναισθηματικής επίπτωσης και την «απενεργοποίηση» του συστήματος δεσμού τόσο θυμικά, συναισθηματικά αλλά και γνωσιακά (π.χ., Edelstein & Gillath, 2008· Mikulincer et al., 2000· Rowe & Carnelley, 2003).

Ένας από τους τρόπους με τους οποίους τα ΕΜΔ επιτυγχάνουν τη ρυθμιστική τους λειτουργία είναι η καθοδήγηση της επεξεργασίας συναισθηματικών πληροφοριών που έχουν να κάνουν με το δεσμό ή την απειλή (Bowlby, 1980· Fraley et al., 2000). Έτσι, αρκετές μελέτες πρόσφατα έχουν επικεντρωθεί σε αποτελέσματα στην επεξεργασία πληροφοριών διαπροσωπικού και συναισθηματικού χαρακτήρα που είναι σύμφωνα με το κάθε σχήμα (π.χ., στη μνήμη, στην προσβασιμότητα και την παρεμπόδιση πρόσβασης σε συναισθήματα δεσμού, Baldwin et al., 1996· Mikulincer, Dolev, & Shaver, 2004). Για παράδειγμα, μια σειρά μελετών έχουν παρατηρήσει τα αποτελέσματα των ΕΜΔ σε πληροφορίες που ενέχουν απειλή σε ατομικό ή

σχεσιακό επίπεδο σε αρχικά στάδια επεξεργασίας πληροφοριών, συγκεκριμένα στην προσοχή (Dewitte, de Hower, Kosner, & Buysse, 2007· Dewitte, Kosner, de Hower, & Buysse, 2007).

Τα ΕΜΔ έχουν επίσης συνδεθεί και με τη ρύθμιση απώτερων σταδίων στην επεξεργασία πληροφοριών που έχουν να κάνουν με την έκφραση και ρύθμιση του συναισθήματος. Τα ασφαλή άτομα αναφέρουν περισσότερο θετικά παρά αρνητικά συναισθήματα τόσο στις σχέσεις τους όσο και ατομικά (Simpson, 1990). Μελέτες της Feeney (1995· 1999) καταδεικνύουν τις επιδράσεις στρατηγικών ρύθμισης του συναισθήματος στις σχέσεις· άτομα με ανασφαλή τύπο δεσμού δεν εκφράζουν τα συναισθήματά τους στις διαπροσωπικές σχέσεις και αναφέρουν περισσότερο έντονα αρνητικά συναισθήματα παρά θετικά.

Συνεχίζοντας την επισκόπηση, το επόμενο μέρος θα συζητήσει θεωρίες που έχουν να κάνουν με το σχεσιακό πλαίσιο ως γενεσιουργό της βίωσης και ερμηνείας του συναισθήματος στις διαπροσωπικές σχέσεις.

Το συναίσθημα ως απόρροια του σχεσιακού πλαισίου

Εκτός των σχεσιακών σχημάτων, το συναίσθημα στις διαπροσωπικές σχέσεις καθορίζεται από τα σχεσιακά πλαίσια και τις σχετικές γνωστικές διαδικασίες (γενική ικανοποίηση, αντίληψη εγγύτητας). Η συζήτηση θα εστιάσει σε δύο θεωρητικά μοντέλα: α) την προσέγγιση του «Συναισθήματος Μέσα στις Σχέσεις» (ΣΜΣ· Emotions in relationships model, Berscheid, & Ammazzarolso, 2001) και β) την προσέγγιση της Clark για το πώς το αντιλαμβανόμενο επίπεδο αλληλεξάρτησης επηρεάζει τα συναισθήματα (Clark et al., 2001).

Η θεωρία της Berscheid για τις συναισθηματικές αντιδράσεις ως απόρροια σχεσιακών πλαισίων (το μοντέλο του ΣΜΣ) είναι ίσως η πρώτη που εξέτασε το διαπροσωπικό επίπεδο ανάλυσης του συναισθήματος (βλ., Berscheid, & Ammazzarolso, 2001). Σκοπός της προσέγγισης αυτής είναι να κατανοήσει πώς αναδύονται έντονα συναισθήματα μέσα από διαφορετικά σχεσιακά πλαίσια, και το αν το σχεσιακό πλαίσιο μπορεί να προκαλέσει τέ-

τοια συναισθήματα. Η προσέγγιση βασίζεται στη θεωρία του Mandler (1975) για το ότι τα συναισθήματα ενέχουν προσδοκίες (συνειδητές και ασυνειδητές) που υπηρετούν εν μέρει ψυχο-εξελικτικές αναγκαιότητες μέσα από διεργασίες αναγνώρισης της ασυμφωνίας μεταξύ εμπειρίας και προσδοκίας. Το μοντέλο ΣΔΣ υποστηρίζει ότι στο πλαίσιο των διαπροσωπικών σχέσεων, αυξανόμενα επίπεδα αλληλεξάρτησης μεταξύ των ατόμων δημιουργούν μια ισχυρή βάση προσδοκιών, που, αν παραβιαστεί, οδηγεί σε ισχυρά συναισθήματα (θετικά ή αρνητικά). Επακόλουθα, στο πλαίσιο μιας σχέσης, εδραιωμένες προσδοκίες για το χαρακτήρα και τη συμπεριφορά κάποιου σε αλληλεπίδραση με τον άλλο ελέγχεται συνεχώς από το άτομο για πιθανή ασυμφωνία με τις αρχικές προσδοκίες. Όταν τέτοιες ασυμφωνίες γίνονται αντιληπτές, οδηγούμαστε σε συναισθηματικές αντιδράσεις.

Μια παρόμοια οπτική «από πάνω προς τα κάτω» για την πρόκληση του συναισθήματος προτείνεται από την Margaret Clark για τις επιδράσεις των αντιλαμβανόμενων επιπέδων αλληλεξάρτησης στο συναίσθημα στις σχέσεις. Η Clark και οι συνεργάτες της (Clark et al., 2001) προτείνουν ότι ο βαθμός της αλληλεξάρτησης σε μια σχέση αποτελεί ένα σημαντικό προηγούμενο του τύπου, της συχνότητας, και της έντασης των συναισθημάτων που βιώνουν τα άτομα. Για παράδειγμα, χρησιμοποιώντας μια μεθοδολογία ανάλυσης περιστατικών, οι Clark και συνεργάτες (2001) ζήτησαν από φοιτητές να αναφέρουν συναισθήματα στις επαφές με φίλους, γνωστούς και συντρόφους που διήρκεσαν πάνω από 10 λεπτά για περίοδο 10 ημερών. Τα αποτελέσματα της μελέτης έδειξαν ότι η ένταση του συναισθήματος εξαρτάται άμεσα από την εγγύτητα με την οποία αντιλαμβάνονταν τους άλλους με τους οποίους αλληλεπιδρούσαν (δηλαδή σε πιο στενές σχέσεις πιο έντονα θετικά και αρνητικά συναισθήματα).

Και τα δύο μοντέλα βοηθούν να κατανοήσουμε τη στενή σύνδεση μεταξύ των σχεσιακών αναπαραστάσεων (ποιότητα σχέσεων, αντιλαμβανόμενη εγγύτητα σχέσεων) και συναισθηματικών διαδικασιών. Στο μοντέλο ΣΔΣ η συναισθηματική αντίδραση περνά μέσα από ένα εγκαθιδρυμένο σύστημα αλληλεξάρτησης με το σύντροφο. Αν

σε κάποια συμπεριφορά ή αντίδραση ο άλλος «παραβεί» κάποιες προσδοκίες, αυτό οδηγεί σε εγρήγορση και συναισθηματική αντίδραση. Στο μοντέλο της Clark αντίστοιχα, η αντιλαμβανόμενη αλληλεξάρτηση ανάμεσα στους δύο συντρόφους λειτουργεί ως αναπαράσταση για την πλαισίωση των συναισθημάτων. Οι υπάρχουσες μελέτες έχουν δείξει ότι σχεσιακά αναπαραστατικά πλαίσια εγγύτητας και αλληλεξάρτησης συνεισφέρουν σημαντικά στην ένταση της βίωσης και έκφρασης του συναισθήματος.

Παρόλα αυτά, οι θεωρίες αυτές εξετάζουν τη διασύνδεση των διαπροσωπικών σχέσεων με τα συναισθήματα με μια μη-δυναμική οπτική καθώς ενδιαφέρονται περισσότερο για το πώς το αντιλαμβανόμενο σχεσιακό πλαίσιο (από «πάνω προς τα κάτω») επιδρά επάνω στα ατομικά συναισθήματα υποβαθμίζοντας έτσι διαδικασίες στα πλαίσια της διαπροσωπικής διάδρασης μεταξύ των αλληλεξαρτώμενων μελών του ζεύγους. Τόσο ενδοπροσωπικά-κοινωνιογνωστικά όσο και σχεσιακά μοντέλα για το συναίσθημα στις διαπροσωπικές σχέσεις έχουν ένα γνωσιακό προσανατολισμό για το συναίσθημα (παρόλο που διαφέρουν στην αγωγή του στο ενδοπροσωπικό ή στο σχεσιακό επίπεδο). Έτσι όμως, παραγνωρίζεται ο ρόλος που μπορεί να δραματίζουν διαφορετικές πλευρές του συναισθήματος στη συμπεριφορά των ατόμων στην κοινωνική διάδραση καθώς και το πώς συναισθηματικές διαδικασίες σε, πολλές φορές, άσχετες με τις σχέσεις πλευρές της διαπροσωπικής διάδρασης μπορεί να διαμορφώσουν μοτίβα αλληλεξάρτησης και την ποιότητα της σχέσης ή να οργανώσουν/συνθέσουν τις επιδράσεις του σχεσιακού πλαισίου, ενδοπροσωπικών σχημάτων ή/και της κοινωνικής κατάστασης. Σύμφωνα με θεωρητικούς της κοινωνικής ψυχολογίας η κοινωνική κατάσταση διαμορφώνει και νοηματοδοτεί την κοινωνική συμπεριφορά μέσα από την κατανόησή της από τα κοινωνικά υποκείμενα (π.χ., Reis, 2008· Χρυσοχόου, 2005) και η μελέτη του πώς συναισθηματικές δομές και διαδικασίες επηρεάζουν συμπεριφορικά στοιχεία της κοινωνικής κατάστασης έχει επανέλθει στο προσκήνιο της κοινωνικής ψυχολογίας (π.χ., Agnew, Carlston, Graziano, & Kelly, 2010).

Στη συνέχεια παρουσιάζονται προσεγγίσεις για τη μη-λεκτική συμπεριφορά στις διαπροσωπικές σχέσεις πριν να συζητηθούν πρόσφατα μοντέλα και μελέτες για συναισθηματικές και θυμικές διαδικασίες στην κοινωνική διάδραση.

Μελέτες για τη μη-λεκτική επικοινωνία στις διαπροσωπικές επαφές

Μια εκτενής ερευνητική βιβλιογραφία στην περιοχή των διαπροσωπικών σχέσεων έχει ασχοληθεί με μη-λεκτικές διαστάσεις της επικοινωνίας στις σχέσεις. Τα αποτελέσματα αυτών των ερευνών που έλαβαν χώρα από το 1970 ως τα μέσα της δεκαετίας 1990 έχουν δείξει ότι η ικανοποίηση σε ένα ζεύγος αντανακλάται σε συμπεριφορικές πλευρές της διαπροσωπικής διάδρασης, αλλά και στην ερμηνεία των συμπεριφορών αυτών. Μέλη ζευγαριών με χαμηλότερα επίπεδα ικανοποίησης από τη σχέση τους παρουσιάζουν χαμηλά επίπεδα ψυχοφυσιολογικής εγρήγορσης (Levenson & Gottman, 1983), αλλά και ερμηνεύουν τις μη-λεκτικές συμπεριφορές του συντρόφου ως περισσότερο αρνητικές συναισθηματικά από ότι τις εννοεί ο σύντροφος (Gottman, Markman, & Notarius, 1977). Η συμπεριφορική προσέγγιση του Gottman και των συνεργατών του υποστηρίζει ότι γενικές αρνητικές συναισθηματικές αντιδράσεις πληροφορούνται από το διαπροσωπικό πλαίσιο. Η προσέγγιση αυτή ήταν σημαντική στο ότι προσέδωσε την αναγκαία βάση σε επίπεδο συμπεριφοράς των μελών του ζεύγους σε μοντέλα για την ικανοποίηση και την ποιότητα των σχέσεων.

Όμως, η προσέγγιση αυτή για την επικοινωνία μη-λεκτικών πλευρών της συμπεριφοράς έχει επικριθεί ως προς το ότι «είτε εστίασε σε συγκεκριμένες πλευρές της διάδρασης και παραμέλησε πολλά σημαντικά φαινόμενα, είτε της έλειπε η αναγκαία λεπτομερής προσέγγιση στο επίπεδο της διαπροσωπικής διάδρασης» (Bradbury & Fincham, 1989, σελ. 61). Σε μεγάλο βαθμό συμπεριφορικού τύπου συσχετίσεις ψυχοφυσιολογικών ή παρατηρητέων πλευρών της επικοινωνίας του συναισθήματος στα ζεύγη με επίπεδα ικανοποίησης από τη σχέση δεν εξηγούν απαραίτητα τις γνωσιακές και συναισθηματικές διαδικασίες των μελών του ζεύ-

γους σε ατομικό και διαπροσωπικό επίπεδο. Τόσο μη-λεκτικές όσο και ψυχοφυσιολογικές διαστάσεις της συμπεριφοράς δεν αντιστοιχούν απαραίτητα στο συναίσθημα όπως θα εξηγηθεί στη συνέχεια.

Ένα αντίστοιχο παράδειγμα μελέτης μη-λεκτικών πλευρών της επικοινωνίας του συναισθήματος αποτελεί η μελέτη της ακρίβειας στη μη-λεκτική επικοινωνία (Noller, 1980). Η Noller και οι συνεργάτες της ανέπτυξαν το Παράδειγμα του Σταθερού Περιεχομένου (ΠΣΠ: Standard content paradigm, Noller, 1980) για την μέτρηση της ακρίβειας με την οποία επικοινωνούν οι σύντροφοι. Στο ΠΣΠ το έργο του κάθε συζύγου είναι να εκφράσει ένα αμφίσημο λεκτικό μήνυμα στον/η σύζυγο ('δέκτη') με ένα τέτοιο τρόπο ώστε τόσο το λεκτικό όσο και το μη-λεκτικό μέρος του μηνύματος να εκφράσουν μια συγκεκριμένη πρόθεση. Το λεκτικό μέρος του μηνύματος (περιεχόμενο) παραμένει σταθερό ενώ το νόημα ποικίλλει. Ο «δέκτης» καλείται να αξιολογήσει την πρόθεση του «πομπού» μέσα από τη μη-λεκτική συμπεριφορά του πομπού και καθώς το περιεχόμενο έχει παραμείνει σταθερό.

Η έρευνα της Noller και των συνεργατών της ήταν σημαντική στο ότι συνέδεσε μεταβλητές στο σχεσιακό επίπεδο ανάλυσης (ικανοποίηση από τη σχέση) με την ακρίβεια (ή μη) στην αποκωδικοποίηση των μη-λεκτικών πλευρών της επικοινωνίας. Παρόλα αυτά, οι μελέτες αυτές δεν είναι σε θέση να γενικεύσουν στο σύνολο των συναισθηματικών διαδικασιών. Ως παραγλωσσικό σύστημα, η μη-λεκτική συμπεριφορά παραμένει σε μεγάλο βαθμό μια συμβολική πλευρά της επικοινωνίας και δεν αντιστοιχεί αναγκαστικά στα συναισθήματα του πομπού. Παραγλωσσικά μηνύματα (φωνητικές εκφράσεις, συνδυασμός φωνητικών και εκφράσεων προσώπου, κ.α.) αποτελούν συντελεστικές εκφράσεις (Instrumental expressions, Frijda, 1989) που δεν επικοινωνούν αναγκαστικά συναίσθημα, αλλά πληροφορούν για τις επιθυμίες και προθέσεις κάποιου. Απόδειξη αυτού ότι σε μεθόδους που εξετάζεται η ακρίβεια στη συναισθηματική επικοινωνία στα ζευγάρια (απομονώνοντας θυμικές πλευρές του συναισθήματος από συμβολικά ή λεκτικά μέρη), το σχεσιακό πλαίσιο δεν συσχετίζεται με την ακρίβεια ή μη στην επικοινωνία του συναισθήματος (Καφέτσιος & Campbell, 2009).

Έως αυτό το σημείο συζητήθηκαν ευρήματα σχετικά με κεντρικά σχεσιακά κοινωνιογνωστικά σχήματα που επηρεάζουν τη βίωση, τη ρύθμιση και την έκφραση των συναισθημάτων στις διαπροσωπικές σχέσεις. Στο σύνολό τους οι μελέτες που εξέτασαν γνωστικές και συναισθηματικές επιπτώσεις των σχεσιακών σχημάτων και των σχημάτων δεσμού ακολούθησαν ένα κατεξοχήν ενδοπροσωπικό επίπεδο ανάλυσης αγνοώντας έτσι συμπεριφορικές πτυχές του συναισθήματος και δη θυμικές εκφάνσεις στην συμπεριφορά ανάμεσα στα δρώντα υποκείμενα με υψηλά επίπεδα αλληλεξάρτησης. Προσεγγίσεις για τη μη-λεκτική συμπεριφορά στη διαπροσωπική διάδραση τονίζουν το σχεσιακό πλαίσιο αλλά δεν εστιάζουν αναγκαστικά στο συναίσθημα ή σε σχετικές κοινωνιογνωστικές διαδικασίες στο ενδοπροσωπικό επίπεδο. Στην συνέχεια θα υποστηριχθεί ότι η θεωρία και η έρευνα για το συναίσθημα στις διαπροσωπικές σχέσεις θα πρέπει να προσανατολιστεί προς την εξέταση συναισθηματικών και θυμικών διαδικασιών (όπως η συναισθηματική μετάδοση και η θυμική συρρύθμιση) στα πλαίσια της κοινωνικής διάδρασης ως βάση για μια δυναμική εξέταση του ρόλου του συναισθήματος στις διαπροσωπικές σχέσεις συνθέτοντας επιδράσεις από τα υπόλοιπα επίπεδα ανάλυσης.

Συναίσθημα, διάδραση και διαπροσωπικές σχέσεις

Όπως εξηγήθηκε στην αρχή του άρθρου, η διαπροσωπική διάδραση αποτελεί θεωρητικά αλλά και εμπειρικά τη βάση των διαπροσωπικών σχέσεων. Η κοινωνική και διαπροσωπική διάδραση αποτελεί ταυτόχρονα και ένα από τα πρωταρχικά επίπεδα ανάλυσης στην κοινωνική ψυχολογία. Αντίστοιχα, μια κεντρική λειτουργία του συναισθήματος είναι η οργάνωση και διατήρηση των κοινωνικών σχέσεων (Fischer & Manstead, 2008· Keltner & Heidt, 2001· Parkinson, 1995· Parkinson, Fischer, & Manstead, 2005) και ως τέτοια επηρεάζει καίρια τις διαπροσωπικές επαφές και τις σχέσεις. Αυτός ο σχεσιακός χαρακτήρας του συναισθήματος είχε εντοπιστεί ήδη από τους De Rivera and

Grinkis (1986) και τον Parkinson (1996) σημειώνοντας ότι τα συναισθήματα γίνονται *ταυτόχρονα αισθητά* τόσο από το άτομο που τα εκφράζει όσο και από τον ή τους αποδέκτες της συναισθηματικής έκφρασης. Κοινωνικές-λειτουργικές λοιπόν θεωρήσεις καθιστούν τα συναισθήματα συντελεστικούς παράγοντες, παράγοντες διατήρησης αλλά και αλλαγών στις διαπροσωπικές και κοινωνικές σχέσεις. Αυτή η κοινωνική και πληροφοριακή λειτουργία του συναισθήματος στις διαπροσωπικές επαφές έχει πολύ πρόσφατα κεντρίσει το ενδιαφέρον των ερευνητών και όπως έχει υποστηριχθεί (van Kleef, 2009) δεν έχει εφαρμοστεί επαρκώς στην κατανόηση του συναισθήματος στις διαπροσωπικές σχέσεις.

Η θεωρία και η έρευνα θα μπορούσε να κινηθεί προς την κατεύθυνση της εξέτασης συναισθηματικών και θυμικών διαδικασιών στη διαπροσωπική διάδραση. Στη διαπροσωπική διάδραση η στοχευμένη δράση που πληροφορείται από τα συναισθήματα και τις προσδοκίες είναι «πολύ σημαντική» (Hinde, 1997). Την ανάγκη για εξέταση συναισθηματικών πλευρών της διάδρασης στις διαπροσωπικές σχέσεις τονίζουν επίσης μια σειρά από σημαντικά θεωρητικά μοντέλα (Bradbury & Fincam, 1989· Kelley et al. 1983). Μια αντίστοιχη πρόταση για την ενσωμάτωση γνωσιακών και θυμικών οπτικών για το συναίσθημα στις διαπροσωπικές σχέσεις δεν έχει προταθεί ξεκάθαρα, παρόλο που υπάρχουν πρόσφατα ερευνητικά προγράμματα με ένα τέτοιο προσανατολισμό που θα παρουσιαστούν στη συνέχεια. Όπως αναλύθηκε παραπάνω, η έρευνα επικεντρώθηκε στην επίδραση σχεσιακών πλαισίων και ενδοπροσωπικών γνωσιακών σχημάτων στα συναισθήματα αγνοώντας σε μεγάλο βαθμό το ρόλο θυμικών διαδικασιών στη διαπροσωπική διάδραση. Η ολοκληρωμένη ανάλυση του συναισθήματος στην κοινωνική διάδραση θα πρέπει να συμπεριλάβει τόσο γνωστικές/απαρστατικές (σχέση, ενδοπροσωπικά σχήματα) όσο και θυμικές/ παραστατικές πλευρές του συναισθήματος στη διαπροσωπική διάδραση. Για μια τέτοια ανάλυση χρήσιμο είναι το μοντέλο που έχει προταθεί και από τους Perrott και Bodenhausen (2002) για τη διάκριση της επίδρασης λειτουργικά διαφορετικών πλευρών του συναισθήματος.

Αφού σημειώσουν ότι η μελέτη του συναισθήματος στη διαπροσωπική διάδραση είναι πολύ περιορισμένη, οι συγγραφείς στοιχειοθετούν ένα μοντέλο που διακρίνει ανάμεσα σε τρεις πλευρές του συναισθήματος: το **συμπτωματικό συναισθημα** (Incidental affect)⁶ που είναι άσχετο με τη συγκεκριμένη κατάσταση, το **χρόνια ενσωματωμένο συναισθημα** (Chronic integral affect) η οποία προέρχεται από διαχρονική σχέση του υποκειμένου με το αντικείμενο του συναισθήματος, και το **επεισοδικά ενσωματωμένο συναισθημα** (Episodic integral affect) που σχετίζεται με το αντικείμενο του συναισθήματος στη συγκεκριμένη κατάσταση μόνο. Η έρευνα για το συναισθημα στις διαπροσωπικές σχέσεις έχει δώσει ιδιαίτερη έμφαση στο χρόνια ενσωματωμένο θυμικό (π.χ., μοντέλο ERM) ή στο επεισοδικά ενσωματωμένο συναισθημα (που έχει να κάνει με γνωσιακά σχήματα των υποκειμένων, π.χ., EMD). Εντοπίζεται λοιπόν η ανάγκη για ανάλυση διαδικασιών στις διαπροσωπικές σχέσεις με επίκεντρο θυμικές λειτουργίες και παραστατικές πλευρές του συναισθήματος στη διαπροσωπική διάδραση. Επικεντρώνοντας στην εξέταση θυμικών πλευρών της διαπροσωπικής διάδρασης και ταυτόχρονα εξετάζοντας επεισοδικές, χρόνιες, και συμπτωματικές διαστάσεις του συναισθήματος ή του θυμικού η έρευνα θα μπορούσε να οδηγήσει σε μια πιο ολοκληρωμένη κατανόηση δυναμικών συναισθηματικών διαδικασιών στις διαπροσωπικές σχέσεις.

Η εστίαση στη μελέτη για το θυμικό των μελών του ζεύγους είναι για πολλούς λόγους σημαντική. Η θυμική διάσταση του συναισθήματος είναι ίσως η πιο σημαντική διάσταση της κοινωνικής διάδρασης (Darwin, 1872/1965· Parkinson, 1995). Θυμικές καταστάσεις (όπως η θετική – αρνητική διάθεση κλπ.) αποτελούν αναπόσπαστα μέρη της κοινωνικής ζωής εν γένει, και των αντιδράσεων σε κοινωνικές καταστάσεις ειδικότερα (π.χ., Forgas, Williams, & Wheeler, 2001). Η διάθεση μπορεί να επηρεάσει την ερμηνεία του μηνύματος του συνομιλητή (Forgas, 2001). Εστιάζοντας στο θυμικό

κατά τη διαπροσωπική διάδραση, και όχι μόνο σε συγκεκριμένα συναισθήματα, είναι κανείς σε θέση να εξετάσει τις διαφορετικές πηγές αυτής της συναισθηματικής κατάστασης του κάθε ζεύγους, όπως και τη συμμεταβολή της μέσα στο πέρασμα του χρόνου, χαρακτηριστικό της άλλης σημαντικής διάστασης των διαπροσωπικών σχέσεων: της αλληλεξάρτησης των υποκειμένων.

Πρόσφατα, αναδύεται στη βιβλιογραφία ένα σώμα μελετών που εξετάζουν αντίστοιχες θυμικού κυρίως τύπου διαδικασίες στη διαπροσωπική διάδραση, τονίζοντας ταυτόχρονα το ζήτημα της αλληλεξάρτησης στις σχέσεις. Μια σειρά μελετών έχουν δείξει την επίδραση που έχει το συναισθημα του κάθε μέλους του ζεύγους στο συναισθημα του άλλου (συναισθηματική μετάδοση, θυμική συρρύθμιση) μέσα από τη διάδραση στο χρόνο. Τρεις διαχρονικές μελέτες των Anderson, Keltner, & John (2003) έδειξαν ότι τα μέλη ζευγαριών συγκλίνουν συναισθηματικά μέσα από τη συναισθηματική μετάδοση (emotion contagion) ενισχύοντας έτσι τη συνοχή και την ποιότητα των σχέσεων. Η συναισθηματική μετάδοση είναι μια διαδικασία με την οποία μέλη μιας ομάδας μοιράζονται τη θυμική κατάσταση, την διάθεση και τα συναισθήματα που εκφράζουν τα άλλα μέλη της ομάδας (Sroog & Kelly, 2004). Ερευνητική δουλειά της Hatfield και των συνεργατών της (Hatfield, Cacioppo, & Rapson, 1994) έχει δείξει ότι η θυμική διάσταση των συναισθημάτων μπορεί να μεταδοθεί από το ένα άτομο στο άλλο ως άμεσο αποτέλεσμα του ότι το συναισθημα εκφράζεται και εκφέρεται διαπροσωπικά. Σύμφωνα με τους ερευνητές αυτούς, η συναισθηματική μετάδοση αφορά σε δυαδικές ή ομαδικές καταστάσεις όπου τα μέλη της ομάδας ή της δυάδας μιμούνται και συγχρονίζουν τις συμπεριφορικές πλευρές των συναισθημάτων τους (έκφραση του προσώπου, φωνητικές εκφράσεις, στάση του σώματος) με αυτές του ατόμου που «μεταδίδει» τα συναισθήματα (βλ. π.χ. Mazza, Kafetsios, Livi, & Presaghi, in press). Επακόλουθα, η θυμική

6. Ο όρος μεταφέρεται με την ευρύτερη δυνατή έννοια του όρου καθώς οι συγγραφείς το εννοούν έτσι, χρησιμοποιώντας τον όρο 'affect' γενικά (βλ. Ευκλιδή και συν., 2002) εμπερικλείοντας έτσι το θυμικό.

κατάσταση του ατόμου επηρεάζει γνωσιακές και συμπεριφορικές πλευρές της σύγκρουσης στις διαπροσωπικές σχέσεις (π.χ., Forgas, 1994).

Ανάλογες διαδικασίες συρρύθμισης τονίζονται και σε κανονιστικές πλευρές της θεωρίας δεσμού. Η αλληλεπίδραση ανάμεσα στο βρέφος και τον γονέα μπορεί να αποτελέσει το μοντέλο για την ανάλυση θυμικών πλευρών του συναισθήματος στην διαπροσωπική διάδραση στους ενηλίκους. Σημαντική σε αυτή την ανάλυση είναι η έννοια του θυμικού συντονισμού⁷, έννοια που έχει εμπειρικά τεκμηριωθεί από την Field (1985). Κατά τη διάρκεια των μη-λεκτικών διαπροσωπικών επαφών, μητέρα και βρέφος συντονίζονται «ψυχοβιολογικά». Μητέρα και βρέφος προσφέρουν ερεθίσματα ο ένας στον άλλο για τη βέλτιστη ρύθμιση του επιπέδου διέγερσης. Η οπτική επαφή είναι ίσως από τις πιο ισχυρές μορφές επικοινωνίας όπως υποστήριξε ο Tomkins (1962). Ο ρυθμός της οπτικής επαφής και της επικοινωνίας με το βρέφος αποτελεί έναν άλλο σημαντικό μηχανισμό ρύθμισης του συναισθήματος του βρέφους (Hofer, 1984). Ένα μέρος της επικοινωνίας εκφράσεων του προσώπου αποτελεί και το συναίσθημα της διέγερσης-ενδιαφέροντος. Ο Tomkins χαρακτηρίζει αυτό το συναίσθημα ως σημαντικό για τη συναισθηματική κοινωνικοποίηση του βρέφους. Χαρακτηριστικό παράδειγμα έκφρασης της διέγερσης είναι η ανύψωση των βλεφάρων και η προσήλωση στο αντικείμενο που προξενεί θετική διέγερση στο βρέφος. Σε έρευνες για την έκφραση και βίωση του συναισθήματος στους ενήλικες έχει βρεθεί ότι η περιοχή γύρω από τα μάτια συσχετίζεται με την έκφραση γνήσιου συναισθήματος, ή όπως αλλιώς έχει ονομασθεί το χαμόγελο Duchenne.

Μελέτες που συνέκριναν συναισθηματικές διαστάσεις της διάδρασης με την μητέρα και με ξένους δείχνουν ότι στη διάδραση με τον ξένο λείπουν πολλά από τα στοιχεία της διάδρασης που την καθιστούν βέλτιστη για το βρέφος (Field, 1985· Feldman, 2003). Επιπλέον, τόσο οι μητέρες όσο και οι πατέρες που είχαν την πρωταρχική φρο-

ντίδα του παιδιού, διέγειραν λιγότερο το νήπιο, συμπεριφέρονταν πιο ανακουφιστικά για το παιδί από ότι γονείς που είχαν δευτερεύουσα ευθύνη φροντίδας για το παιδί. Αυτό που είναι σημαντικό και που επισημαίνουν οι έρευνες της Field και των συνεργατών της είναι το τι συμβαίνει στην αλληλεπίδραση με το βρέφος και κυρίως πώς μαθαίνει να ρυθμίζει βασικές συναισθηματικές συμπεριφορές.

Με όρους του μοντέλου των Perrott και Bodenhausen (2002) τόσο η έρευνα της Anderson και συνεργατών (2003) όσο και αυτές της Field στα πλαίσια της θεωρίας δεσμού καταδεικνύουν πώς *επεισοδικά ενσωματωμένο θυμικό* μπορεί να επηρεάσει σχεσιακά επίπεδα ανάλυσης. Επίσης καταδεικνύουν την επίδραση που έχουν λιγότερο συμβολικές/γνωσιακές και περισσότερο θυμικές πλευρές του συναισθήματος στις διαπροσωπικές σχέσεις. Πιο πρόσφατες μελέτες του Schoebi (2008) προχωρούν στην εξέταση του ρόλου που μπορεί να έχει το συμπτωματικό θυμικό του κάθε συντρόφου στη θυμική συρρύθμιση του ζεύγους μέσα από την επίδραση στο επεισοδικά ενσωματωμένο θυμικό του άλλου συντρόφου. Ακολουθώντας την κοινωνική – λειτουργική προσέγγιση του συναισθήματος η μελέτη του Schoebi έδειξε ότι η θυμική κατάσταση της συζύγου εκτός της σχέσης (συμπτωματικό συναίσθημα από το χώρο της εργασίας) επηρέασε το θυμικό του συζύγου αλλά δεν παρατηρήθηκε το αντίστροφο.

Έρευνα των Butner και συνεργατών (2007) καινοτόμησε εννοιολογικά και μεθοδολογικά εξετάζοντας τη συναισθηματική συρρύθμιση⁸ ανάμεσα στους συντρόφους στη διάρκεια των διαδράσεών τους. Συγκεκριμένα, στη μελέτη τους εξετάστηκε η συνδιακύμανση του θετικού και αρνητικού συναισθήματος του κάθε συντρόφου, αλλά και η συσχέτιση του ρυθμού αλλαγής των συναισθηματικών «κύκλων» του συναισθήματος του ζεύγους. Στην έρευνά τους ζητήθηκε από τα μέλη 48 ζευγαριών να καταγράψουν το θετικό και αρνητικό καθημερινό συναίσθημα για περίοδο δύο εβδομάδων. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι θυμικές

7. Affect attunement.

8. Affective co-regulation. Εδώ ο όρος με την ευρύτερη έννοια του συναισθήματος (Ευκλειδή, Κάντας, & Λεονταρή, 2002).

πλευρές του καθημερινού θετικού και αρνητικού συναισθήματος στις διαπροσωπικές σχέσεις συμμεταβάλλονται σε κάθε ζεύγος και αυτό αφού ελεγχθεί στατιστικά το τι είδους γεγονότα βίωσαν τα ζευγάρια (θετικά ή αρνητικά). Δηλαδή, πέρα από το γεγονός του σε τι είδους καταστάσεις αντέδρασαν συναισθηματικά οι σύντροφοι, υπήρχε μια σημαντική συρρύθμιση θυμικών αντιδράσεων (αυξανόταν το θετικό και αρνητικό συναίσθημα του ατόμου ως αποτέλεσμα της αύξησης στον άλλο σύντροφο και το αντίστροφο). Επίσης η συρρύθμιση αυτή ήταν πιο έντονη τις ημέρες που είχαν περισσότερη κοινωνική αλληλεπίδραση. Τέλος βρέθηκε ότι ενδοπροσωπικές συναισθηματικές δομές (ασφαλή-ανασφαλή ενεργά μοντέλα δεσμού) επηρεάζουν τη συρρύθμιση και το ρυθμό αλλαγής με τέτοιο τρόπο ώστε μοντέλα δεσμού αποφυγής συνδέονται με λιγότερη συρρύθμιση στις διαπροσωπικές επαφές.

Η μελέτη αυτή είναι ενδεικτική του πώς μπορούν να συνδυαστούν διαφορετικές πλευρές και επίπεδα ανάλυσης του συναισθήματος και των διαπροσωπικών σχέσεων έχοντας ως βάση συναισθηματικές ή θυμικές διαδικασίες στα πλαίσια της κοινωνικής διάδρασης. Χρησιμοποιώντας το μοντέλο των Perrott και Bodenhausen (2002) η μελέτη του Butner et al. (2007) συναρτά δύο επίπεδα: το συμπτωματικό και το χρόνια ενσωματωμένο θυμικό σε ένα δυαδικό επίπεδο. Αυτό που λείπει είναι η εξέταση του επεισοδικά ενσωματωμένου θυμικού και ίσως η εστίαση σε συγκεκριμένα συναισθήματα.

Η μελέτη αυτή προάγει σημαντικά το πεδίο και θα μπορούσε να επεκταθεί θεωρητικά στην σύνδεση του σχεσιακού με το ενδο-προσωπικό επίπεδο ανάλυσης στη βάση των συναισθημάτων στη διαπροσωπική και κοινωνική διάδραση (π.χ., Lopes, Brackett, Nezlek, Schuetz, Sellin, & Salovey, 2004· Overall & Sibley, 2008). Μια τέτοια διασύνδεση έγινε σε μελέτη των Kafetsios και Nezlek (2002) όπου εξετάστηκαν γνωσιακές και συναισθηματικές πλευρές της καθημερινής αλληλεπίδρασης στις σχέσεις και πώς αυτές επηρεάζονται από κοινωνιογνωστικά σχήματα (EMΔ) σε συνδυασμό με το σχεσιακό πλαίσιο (την αντιλαμβανόμενη εγκυπότητα της κάθε σχέσης). Όπως αναμενόταν, τα

EMΔ επιδρούσαν στα συναισθήματα και τις αντιλήψεις στην κοινωνική διάδραση αλλά επιπλέον βρέθηκε ότι το αντιλαμβανόμενο σχεσιακό πλαίσιο αλληλεπιδρούσε με τα EMΔ. Συγκεκριμένα, άτομα που γενικά είχαν EMΔ αποφυγής έδειξαν μεγαλύτερη κινητοποίηση (πιο θετικά συναισθήματα και αντιλήψεις) σε σχέσεις όπου ο άλλος ήταν στενός φίλος. Άλλη σχετική μελέτη εξέτασε την αλληλεπίδραση των EMΔ με το σχεσιακό πλαίσιο για να εξηγήσει την ψυχική υγεία στην καθημερινή διάδραση σε φοιτητές (Καφέτσιος & Λυδάκη, 2004).

Περαιτέρω μελέτες είναι αναγκαίες για την ανάλυση διαφορετικών πλευρών του συναισθήματος στην διαπροσωπική διάδραση με την κινητοποίηση και άλλων μεθόδων από αυτών της αυτό-αναφοράς. Για παράδειγμα, μελέτη των Elfenbein, Der Foo, Boldry, & Tan (2006) έδειξε ότι στην ακρίβεια αναγνώρισης των θυμικών πλευρών των συναισθημάτων (εκφράσεων του προσώπου), το δυαδικό επίπεδο ανάλυσης (η διάδραση ανάμεσα σε δύο αγνώστους) εξηγεί παρόμοιο μέρος της διακύμανσης της συναισθηματικής έκφρασης του ατόμου όπως και το ατομικό επίπεδο ανάλυσης. Η μελέτη της Elfenbein και των συνεργατών της θα μπορούσε να επεκταθεί στην ανάλυση του πώς η ακρίβεια στην αναγνώριση του συναισθήματος επηρεάζει αλλά και επηρεάζεται από την ποιότητα των διαπροσωπικών αλληλεπιδράσεων, την γενικότερη ποιότητα της σχέσης, και από ενδοπροσωπικά σχεσιακά σχήματα. Τέλος η μελλοντική έρευνα θα μπορούσε να εστιάσει και στην αλληλεπίδραση θυμικών πλευρών του συναισθήματος με γνωσιακές διαδικασίες μέσα και έξω από τις διαπροσωπικές σχέσεις παίρνοντας για αρχή έρευνας του Forgas και συνεργατών (2001).

Η διαπλοκή μεταξύ διαπροσωπικής διάδρασης και διαπροσωπικών σχέσεων είναι διαλεκτική καθώς σχεσιακά μοτίβα χτίζονται στην βάση μια ιστορίας διαδράσεων. Αυτή η διαλεκτική σχέση των δύο επιπέδων ανάλυσης (σχεσιακού – διαπροσωπικής διάδρασης) είναι πολύ ενδιαφέρουσα για την ανάλυση που επιχειρείται εδώ, καθώς προτείνεται μια αντίστοιχη διαλεκτική σχέση ανάμεσα σε αναπαραστατικές (κοινωνιογνωστικά σχήματα, σχεσιακό επίπεδο ανάλυσης) και παραστατικές

(θυμικό) πλευρές του συναίσθηματος στα πλαίσια της αλληλεπίδρασης στις διαπροσωπικές σχέσεις. Είναι πολύ σημαντικό μελλοντικές μελέτες να εξετάσουν το βαθμό στον οποίο συμβολικές και θυμικές πλευρές του συναίσθηματος επηρεάζουν το βαθμό της συναισθηματικής σύγκλισης και κατά πόσο η συναισθηματική σύγκλιση επηρεάζει την ικανοποίηση και την ποιότητα της σχέσης.

Βιβλιογραφία

- Agnew, C. R., Carlston, D. E., Graziano, W. G., & Kelly, J. R. (Eds.). (2010). *Then a miracle occurs: Focusing on behavior in social psychological theory and research*. New York: Oxford University Press.
- Ainsworth, M.D.S. (1989). Attachments beyond infancy. *American Psychologist*, 44, 709-716.
- Anderson, C., Keltner, D., & John, O.P. (2003). Emotional convergence between people over time. *Journal of Personality and Social Psychology*, 84, 1054-1068.
- Baldwin, M. (1992). Relational schemas and the processing of social information. *Psychological Bulletin*, 112, 3, 461-484.
- Baldwin, M.W., Fehr, B., Keedian, E., Seidel, M., & Thompson, D.W. (1993). An exploration of the relational schemata underlying attachment styles: Self-report and lexical decision approaches. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 19, 6, 746-754.
- Baldwin, M.W., Keelan, J.P.R., Fehr, B., Enns, V., & Koh-Rangarajoo, E. (1996). Social-cognitive conceptualisation of attachment working models: Availability and accessibility effects. *Journal of Personality and Social Psychology*, 71, 1, 94-109.
- Bedford, E. (1956). Emotion. *Proceedings of the Aristotelian Society*, 57, 281-304.
- Berscheid, E. & Ammazzarolso, H. (2001). Emotional experiences in close relationships. In G.J.O. Fletcher & M. S. Clark (Eds.), *Interpersonal processes* (308-330). Malden: Blackwel.
- Bowlby, J. (1980). *Attachment and Loss: Sadness and depression* (Vol.3). N.Y: Basic Books.
- Bradbury, T.N. & Fincham, F.D. (1989). Behaviour and satisfaction in marriage. In C. Hendrick (Ed.), *Review of Personality and Social Psychology* (v. 10, pp 119-143). London: Sage.
- Butner, J., Diamond, L.M., & Hicks, A.M. (2007). Attachment style and two forms of affect coregulation between romantic partners. *Personal Relationships*, 14, 431-455.
- Clark, M.S., Pataki, S.P., & Carver, V. (1996). Some thoughts and findings on self-presentation of emotions in relationships. In G.J.O. Fletcher & J. Fitness (Eds.), *Knowledge structures in close relationships*. Mahwah, N.J.: Erlbaum.
- Clark, M. S., Fitness, J. & Brissette, I. (2001). Understanding peoples' perceptions of relationships is crucial to understanding their emotional lives. In G.J.O. Fletcher & M.S. Clark (Eds.) *Interpersonal processes*. Oxford: Blackwell.
- Collins, N.L. (1996). Working models of attachment: Implications for explanation, emotion, and behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 71, 810-832.
- Collins, N. & Read, S. (1990). Adult attachment working models and relationship quality in dating couples. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58, 644-663.
- Collins, N. & Read, S. (1994). Representations of attachment: The structure and function of working models. In K. Bartholomew and D. Perlman (Eds.), *Advances in Personal Relationships: Attachment process in adulthood* (Vol 5 pp. 53-90). London: Jessica Kingsley.
- Darwin, C. (1965). *The expression of emotions in man and animals*. Chicago: University of Chicago Press (Original work published 1872).
- de Rivera, J. & Grinkis, C. (1986). Emotions as social relationships. *Motivation and Emotion*, 10, 351-369.
- Dewitte, M., De Houwer, J., Koster, E. H. W., & Buysse, A. (2007). What's in a name? Attachment-related attentional bias. *Emotion*, 33, 535-545.
- Dewitte, M., Koster, E. H. W., De Houwer, J., & Buysse, A. (2007). Attentive processing of threat and adult attachment: A dot-probe study. *Behaviour Research and Therapy*, 45, 1307-1317.
- Doise, W. (1986). *Levels of explanation in social psychology*. Cambridge: CUP.
- Ekman, P. & Davidson, R. J. (1994). *The nature of emotion*. Oxford: OUP.
- Ekman, P. (1992). An argument for basic emotions. *Cognition and Emotion*, 6, 169-200.
- Edelstein, R.S., & Gillath, O. (2008). Avoiding interference: Adult attachment and emotional processing biases. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 34, 171-181.
- Elfenbein, H.A., Der Foo, M., Boldry, J.G., Tan, H.H. (2006). Dyadic effects in nonverbal communication:

- A variance partitioning analysis. *Cognition and Emotion*, 20, 149-159.
- Ευκλείδη, Α., Κάντας, Α., & Λεονταρή, Α. (2002). Γλωσσάρι. *Ψυχολογία*, 9,1, 183-225.
- Fehr, B., Baldwin, M., Collins, L., Patterson, S., Benditt, R. (1999). Anger in close relationships: An interpersonal script analysis. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 25, 299-312.
- Fehr, B., & Harasymchuk, C. (2005). The experience of emotion in close relationships: Toward an integration of the emotion-in-relationships and interpersonal script models. *Personal Relationships*, 12, 181-196.
- Feeney, J. A. (1995). Adult attachment and emotional control. *Personal Relationships*, 2, 143-159.
- Feeney, J. A. (1999). Adult romantic attachment and couple relationships. In J. Cassidy & P. R. Shaver (Eds.), *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications* (pp. 355-377). New York: Guilford.
- Feldman, R. (2003). Infant-mother and infant-father synchrony: The coregulation of positive arousal. *Infant Mental Health Journal*, 24, 1, 1-23.
- Field, T. (1985). Attachment as psychobiological atonement: Being on the same wavelength. In M. Reite & T. Field (Eds.), *The Psychobiology of attachment and separation* (pp. 415-477). Orlando: Academic Press.
- Fischer, A. H., & Manstead, A. S. R. (2008). Social functions of emotion. In M. Lewis, J. M. Haviland-Jones, & L. Feldman-Barrett (Eds.), *Handbook of Emotions* (3rd ed., pp. 456-470). New York: Guilford.
- Fiske S. & Taylor, S. (1991). *Social Cognition*. McGraw-Hill, New York.
- Fletcher, G.J.O. & Fitness, J. (Eds.), (1996). *Knowledge structures in Close Relationships: A social psychological perspective*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Forgas, J. P. (1994). Sad and guilty? Affective influences on the explanation of conflict episodes. *Journal of Personality and Social Psychology*, 66, 56-68.
- Forgas, J.P. (Ed.) (2000). *Feeling and thinking. The role of affect in social cognition*. Paris: Cambridge University Press.
- Forgas, J.P., Williams, K.D., & Wheeler, L. (2001). *The social mind: Cognitive and motivational aspects of interpersonal behavior*. Cambridge: CUP.
- Fraley, R. C., Waller, N.G., & Brennan, K.A. (2000) An item response theory analysis of self-report measures of adult attachment. *Journal of Personality and Social Psychology* 78 (2): 350-365.
- Fraley, R. C., Niedenthal, P. M., Marks, M., Brumbaugh, C., & Vicary, A. (2006). Adult Attachment and the Perception of Emotional Expressions: Probing the Hyperactivating Strategies Underlying Anxious Attachment. *Journal of Personality*, 74, 1163-1190.
- Frijda, N. H. (1986). *The Emotions*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Frijda, N.H. (1989). The functions of emotional expression. In J.P. Forgas & J.M. Innes (Eds.), *Recent Advances in Social Psychology: An International Perspective* (pp. 205- 217). Amsterdam: Elsevier.
- Gottman, J. M., & Levenson, R. W. (1986). Assessing the role of emotion in marriage. *Behavioural Assessment*, 8, 31-48.
- Gottman, J.M., & Levenson, R.W. (1992). Marital processes predictive of later dissolution: Behavior, physiology and health. *Journal of Personality and Social Psychology*, 63, 221-233.
- Gottman, J., Markman, H., & Notarius, C. (1977). The topography of marital conflict: A sequential analysis of verbal and nonverbal behavior. *Journal of Marriage and the Family*, 39, 461-477.
- Guthrie, D. M. & Noller, P. (1988). Spouses' perceptions of one another in emotional situations. In P. Noller & M. A. Fitzpatrick (Eds.), *Perspectives on Marital Interaction* (pp. 153-181). Clevedon: Multilingual Matters.
- Hatfield, E., Cacioppo, J.T., & Rapson, R.L. (1994). *Emotional Contagion*. Paris: Cambridge University Press.
- Heider, F. (1958). *The Psychology of Interpersonal Relations*. New York: Wiley.
- Hinde, R.A. (1995). A suggested structure for a science of relationships. *Personal Relationships*, 2, 1-16.
- Hinde, R. A. (1997). *Relationships A dialectical perspective*. London: Psychology Press.
- Hofer, M. (1994). Hidden regulators in attachment, separation, and loss. In N. Fox (Ed.), *The development of emotion regulation: Biological and behavioral considerations*. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 59, (2-3, Serial No. 240).
- James, W. (1884). What is an emotion? *Mind*, 9, 188-205.
- Καφέτσιος, Κ. (2010). Το συναίσθημα στην κοινωνική διάδραση: Εξετάζοντας τη διαλεκτική σχέση ενδοπροσωπικών και διαπροσωπικών παραγόντων. Στο Σ.Παπαστάμου, Γ. Προδρομίτης, & Β. Παυλόπουλος (Επιμ. Εκδ.). *Κοινωνική σκέψη, νόηση και συμπεριφορά: 29 Έλληνες κοινωνικοί ψυχολόγοι ανακρίνουν την επιστήμη τους*. Αθήνα: Πεδίο.
- Καφέτσιος, Κ. (2005). *Δεσμός, συναίσθημα και διαπροσωπικές σχέσεις*. Αθήνα: Τυπωθήτω.
- Καφέτσιος, Κ. & Campbell, K. (2009). Η Μέθοδος εκτίμησης της ακρίβειας στη μη-λεκτική επικοινωνία του συναίσθηματος (MEAMEΣ). *Επιστημονική Επετηρίδα της Ψυχολογικής Εταιρείας Βορείου Ελλάδας*, 7, 1-30.

- Καφέτσιος, Κ. & Λυδάκη, Π. (2004). Τύποι δεσμού και ψυχική υγεία στην καθημερινή αλληλεπίδραση: Ο ρόλος των συναισθημάτων στο διαπροσωπικό πλαίσιο. *Ελεύθερα: Επετηρίδα του τμήματος Ψυχολογίας, Πανεπιστημίου Κρήτης*, 1, 95-112.
- Kafetsios, K. & Nezlek, J.B. (2002). Attachment in everyday social interaction. *European Journal of Social Psychology*, 32, 5, 719-735.
- Kelley, H.H., Berscheid, E., Christensen, A., Harvey, J.H., Huston, T.L., Levinger, G., McClintock, E., Peplau, L.A., & Peterson, D.R. (1983). *Close Relationships*. New York: Freeman.
- Keltner, D. & Heidt, J. (2001). Social functions of emotions. In T. J. Mayne & G. A. Bonanno (Eds.), *Emotion: Current issues and future directions. Emotions and social behaviour* (pp. 192-213). New York: Guilford.
- Keltner, D. & Lerner, J.S. (2010). Emotion. In S. T. Fiske, D. T. Gilbert, & G. Lindzey (Eds.) *Handbook of Social Psychology* (5th Edition, pp. 317-352). New Jersey: Wiley.
- Lambie, J.A., & Marcel, A.J. (2002). Consciousness and emotion experience: A theoretical framework. *Psychological Review*, 109, 219-259.
- Levenson, R.W. & Gottman, J.M. (1983). Marital interaction: Physiological linkage and affective exchange. *Journal of Personality and Social Psychology*, 45, 587-597.
- Lopes, P.N., Brackett, M.A., Nezlek, J.B., Schütz, A., Selin, I., & Salovey, P. (2004). Emotional intelligence and social interaction. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 30, 1018-1034.
- Mandler, G. (1975). *Mind and emotion*. New York: Wiley.
- Mazzuca, S., Kafetsios, K., Livi, S., & Presaghi, F., (in press). Emotion regulation, emotion contagion and relationship satisfaction in older couples. *Journal of Social and Personal Relationships*.
- McDougall, W. (1908). *An introduction to social psychology*. London: Methuen.
- Mesquita, B., & Frijda, N. H. (1992). Cultural variations in emotion: A review. *Psychological Bulletin*, 112, 179-204.
- Mikulincer, M., Birnbaum, G., Woddis, D., & Nachmias, G. (2000). Stress and accessibility of proximity-related thoughts: Exploring the normative and intraindividual components of attachment theory. *Journal of Personality and Social Psychology*, 78, 509-523.
- Mikulincer, M., Dolev, T., & Shaver, P. R. (2004). Attachment-Related Strategies During Thought-Suppression: Ironic Rebounds and Vulnerable Self-Representations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 87, 940-956.
- Mikulincer, M., Gillath, O., & Shaver, P. R. (2002). Activation of the attachment system in adulthood: Threat-related primes increase the accessibility of mental representations of attachment figures. *Journal of Personality and Social Psychology*, 83, 881-895.
- Mikulincer, M., & Shaver, P. R. (2003). The attachment behavioral system in adulthood: Activation, psychodynamics, and interpersonal processes. In M. Zanna (Ed.), *Advances in experimental social psychology* (Vol. 35, pp. 53-152). New York: Academic Press.
- Noller, P. (1980). Misunderstandings in marital communication: A study of couples' nonverbal communication. *Journal of Personality and Social Psychology*, 39, 1135-1148.
- Ντάβου, Μπ. (2000). *Οι διεργασίες της σκέψης στην εποχή της πληροφορίας: Θέματα γνωστικής ψυχολογίας και επικοινωνίας*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Ντάβου, Μπ. (2004). *Περί μελέτης της συγκίνησης. Εισαγωγή στο K. Oatley & J. Jenkins, Συγκίνηση: Ερμηνείες και κατανόηση* (σελ. 41-60). Αθήνα: Παπαζήσης.
- Ντάβου, Μπ. (2006). Προλεγόμενα στο ειδικό αφιέρωμα «Συγκίνηση και Νόηση», *Νόησης*, 2, 5-12.
- Overall, N.C., & Sibley, C.G. (2008). When accommodation matters: Situational dependency within daily interactions with romantic partners. *Journal of Experimental Social Psychology*, 44, 95-104.
- Parkinson, B. (1995). *Ideas and realities of emotion*. London: Routledge.
- Parkinson, B., Fischer, A.H., & Manstead, A.S.R. (2005). *Emotion in social relations: Cultural, group and interpersonal processes*. New York: Psychology Press.
- Parrott, W.G. (Ed.) (2001). *Emotions in Social Psychology*. Psychology Press.
- Perrott, D.A., & Bodenhausen, G.V. (2002). The way you make me feel: Integral affective influences on interpersonal behavior. *Psychological Inquiry*, 13, 29-89.
- Planalp, S. (2000, July). *The unacknowledged role of emotion in theories of close relationships*. Paper presented as part of the symposium on "Emotions and relationships" at the International conference on personal relationships, Brisbane, Australia.
- Reis, H. T. (2008). Reinvigorating the concept of situation in social psychology. *Personality and Social Psychology Review*, 12, 311-329.
- Reis, H. T., Collins, W.A., & Berscheid, H. (2001). The relationship context of human behaviour and development. *Psychological Bulletin*, 126, 6, 844-872.
- Rowe, A., & Carnelley, K. B. (2003). Attachment style dif-

- ferences in the processing of attachment-relevant information: Primed style effects on recall, interpersonal expectations, and affect. *Personal Relationships*, 10, 59-75.
- Russell, J.A., & Carroll, J.M. (1999). On the bipolarity of positive and negative affect. *Psychological Bulletin*, 125, 3-30.
- Shaver, P., Schwartz, J., Kirson, D., & O'Connor, C. (1987). Emotion knowledge: Further exploration of a prototype approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52, 1061-1086.
- Scherer, K. R. (1997). Profiles of emotion-antecedent appraisal: Testing theoretical predictions across cultures. *Cognition and Emotion*, 11, 113-150.
- Schoebi, D. (2008). The coregulation of daily affect in marital relationships. *Journal of Family Psychology*, 22, 595-604.
- Simpson, J. (1990). Influence of attachment styles on romantic relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 59, 971-980.
- Spoor, J.R. & Kelly, J.R. (2004). The evolutionary significance of affect in groups: Communication and group bonding. *Group processes and intergroup relations*, 7, 398-412.
- Tomkins, S. S. (1962). *Affect, imagery, and consciousness: Vol. 1. The positive affects*. New York: Springer.
- Van Kleef, G. A. (2009). How emotions regulate social life: The emotions as social information (EASI) model. *Current Directions in Psychological Science*, 18, 184-188.
- Zaalberg, R., Manstead, A.S.R., Fischer, A.H. (2004). Relations between emotions, display rules, social motives, and facial behaviour. *Cognition and Emotion*, 18, 2, 183-207.
- Zajonc, R.B. (1980). Feeling and thinking: Preferences need no inferences. *American Psychologist*, 35, 151-175.
- Χρυσόχου, Ξ. (2005). *Πολυπολιτισμική πραγματικότητα: Οι κοινωνιοψυχολογικοί προσδιορισμοί της πολιτισμικής πραγματικότητας*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Emotion and interpersonal relationships: A fruitful dialectic

KONSTANTINOS KAFETSIOS¹

ABSTRACT Emotion and relationships are involved in an intricate dialectic. Relational contexts can influence the perception, experience and communication of strong emotion, and conversely, emotion and affective processes within close relationships can influence the quality of the relationship between two persons. The present paper discusses central approaches to emotion in interpersonal relationships from a socio-cognitive, relational and behavioral perspective. Through a critical evaluation of those approaches the importance of focusing on emotional and affective processes in interpersonal interaction is underlined. These processes are suggestive of the interdependent nature of interpersonal interaction in relationships. Research and theory on emotion and affect in interpersonal interaction can provide the basis of a multilevel model that can explain how intrapersonal and relationally situated processes (including factors outside the relationship) can influence emotion in highly interdependent contexts, and conversely, how emotional and affective processes in interpersonal interaction can determine relational schemas.

Keywords: Emotion, affect, interpersonal interaction, interpersonal relationships

1. Correspondance: Konstantinos Kafetsios, Department of Psychology, Univeristy of Crete, Rethymno, GR74100. Email: k.Kafetsios@psy.soc.uoc.gr